

**درآمدی بر ممنوعیت تبلیغات رسانه‌ای،
آموزش و معرفی محصولات و خدمات
غیرمجاز و آسیب‌رسان به میراث فرهنگی**

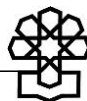
کد موضوعی: ۲۷۰
شماره مسلسل: ۱۷۸۳۹
آبان‌ماه ۱۴۰۰

معاونت: مطالعات فرهنگی

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۶.....	قوانین و طرح مرتبط
۸.....	آسیب‌های نوین در زمینه حفاری و اکتشاف آثار فرهنگی - تاریخی
۱۰.....	قوانین مرتبط با اکتشاف و حفاری میراث فرهنگی
۱۹.....	نتیجه‌گیری و پیشنهادها

درآمدی بر ممنوعیت تبلیغات رسانه‌ای، آموزش و معرفی محصولات و خدمات غیرمجاز و آسیب‌رسان به میراث فرهنگی

چکیده

یکی از مسائل جدی در حوزه حفاظت میراث فرهنگی، اقدامات غیرقانونی است که در زمینه اکتشاف تا استخراج آثار تاریخی - فرهنگی مدفون شده رخ می‌دهد. دستیابی یک‌شبه به گنج یا دفینه موجب اغوای جمعیت بسیاری شده و فرصت را برای تخریب یا قاپچاق ثروت‌های ملی مردم ایران هموار کرده است. از آن جهت که قوانین موجود مسئله را به شکلی جامع و سیستماتیک بررسی ننموده است، دامنه عظیمی از خدمات و فعالیت‌های تبلیغاتی و آموزشی برای اکتشاف، حفاری و استخراج آثار تاریخی - فرهنگی شکل گرفته است. هرچند قانونگذار استفاده و تبلیغ فلزیاب را منوط به داشتن مجوز کرده،^۱ اما احکام بازدارنده‌ای در نظر نگرفته است. همچنین محدودیت نگاه قوانین به نتایج نهایی مثل رخدادهای غیرمجاز در محوطه‌های ثبت شده و دیده نشدن سایر عناصر اثرگذار در شکل‌گیری این جرائم بخش مهمی از کاستی‌های قوانین موجود را شامل می‌شود. در حالی که ترکیب خدمات آموزشی و فضای مجازی، به‌عنوان پوشش برای فروش تجهیزات اکتشاف آثار تاریخی - فرهنگی، ایجاد تیم‌های غیرمتمرکز گنج‌یابی

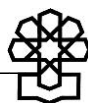
۱. به‌طور مثال قانون ضرورت اخذ مجوز برای ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب (۱۳۷۹). ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از هرگونه دستگاه فلزیاب و همچنین ورود آن به کشور را منوط به اخذ مجوز از سازمان میراث فرهنگی کشور نموده است.

و برگزاری تورهای غیرقانونی آموزشی - عملیاتی در مناطق مختلف ایران بستر ساز این حفاری‌هاست. به نظر می‌رسد ضمن به‌روزرسانی فصل نهم کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی با موضوع تخریب اموال تاریخی، فرهنگی (آخرین به‌روزرسانی در سال ۱۳۹۲) و همچنین به‌روآوری قوانین مرتبط با این حوزه، لازم است تا قانونی جامع با هدف ممنوعیت تبلیغات، آموزش و معرفی محصولات و خدمات غیرمجاز و آسیب‌رسان به میراث فرهنگی در رسانه‌های ارتباط جمعی داخلی و بین‌المللی و فضاهای مجازی تدوین و تصویب شود. این گزارش با هدف آسیب‌شناسی قوانین مرتبط با تبلیغات، آموزش و معرفی محصولات و خدمات غیرمجاز و آسیب‌رسان به میراث فرهنگی تدوین شده و می‌تواند راهنمای تکمیل، اصلاح یا الحاق مواد قانونی موضوعه قرار گیرد.

مقدمه

کشور ایران به واسطه تاریخ کهن و پیشینه میراثی غنی، بیش از یک میلیون اثر باستانی را در خود جای داده که تا به حال تنها نیمی از آنها شناسایی شده است. نکته قابل توجه اینکه معادل ۳۶ هزار اثر از کل آثار حاضر در کشور، در فهرست آثار ملی ثبت شده است. به بیان ساده‌تر چیزی معادل ۹۶ درصد از کل آثار کشور همچنان در فهرست قرار نگرفته‌اند.^۱ این به معنای در خطر بودن بخش مهمی از میراث فرهنگی شناسایی نشده یا ثبت نشده در فهرست آثار ملی است. از آن جهت که سازوکار حمایت دولت به آثار ثبتی

۱. مصاحبه روح‌الله شیرازی رئیس پژوهشکده باستان‌شناسی در هفتمین دوره همایش بین‌المللی باستان‌شناسان جوان، ایران و سرزمین همجوار در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران در تاریخ ۲۱ آبان‌ماه ۱۳۹۸.

اختصاص دارد و بسیاری از محوطه‌ها و محدوده‌های ارزشمند و دارای ظرفیت میراثی، همچنان بدون نظارت و حفاظت مانده‌اند.^۱ نامکشوف ماندن گنجینه‌های میراثی که زیر زمین‌ها باقی مانده‌اند، شاید به نفع میراث فرهنگی باشد. چراکه اکتشاف و حفاری برای پیدا کردن آنها با موضوع نگهداری و حفاظت‌شان همراه است و این موضوع مستلزم کار تخصصی و هزینه‌های بسیار است که در شرایط فعلی، منابع و امکانات لازم برای آن وجود ندارد. حداقل این امید وجود دارد که در زمانی این اکتشافات و حفاری‌ها رخ دهد که از نظر زیرساخت و امکانات حفاظت میراث فرهنگی، ظرفیت‌های موجود، توسعه بیشتری پیدا کرده باشد و امنیت آنها تضمین شود. بنابراین موضوع ممنوعیت تبلیغ، اطلاع‌رسانی و آموزش خدمات و محصولات که دستیابی به این آثار مدفون شده را تسهیل یا ترغیب می‌کند، از آن جهت که مخاطب اصلی آنها را عموم جامعه تشکیل می‌دهد یک اقدام صحیح است.^۲ از آنجا که حفاظت از میراث فرهنگی طبق قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶ یک وظیفه حاکمیتی است و وزارتخانه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی متولی این امر است، اقدامات تکمیلی لازم در این موضوع نیز بایستی توسط سیاستگذاران صورت گیرد. متأسفانه خلأهای موجود در قوانین و احکام میراث فرهنگی زمینه را برای سوداگری و اقدامات غیرقانونی در این حوزه فراهم کرده است. با ممنوعیت تبلیغات، آموزش و معرفی محصولات و خدمات غیرمجاز و آسیب‌رسان

۱. هرچند متأسفانه در محدوده‌های ثبتی نیز آثار حفاری‌های غیرمجاز قابل توجه است. به شکلی که به گزارش ایسنا در تابستان و پاییز ۱۳۹۹ که کشور درگیر کرونا بوده است ۲۳ حفره فقط در تهران دستگیر شده‌اند و یک مورد اکتشاف در قبرستان ابن بابویه شهر ری گزارش شده است. <https://www.isna.ir/news/99101008021>

۲. متأسفانه هنوز ارزش معنوی، شأن ملی و بین‌المللی میراث فرهنگی توسط جامعه ایران به‌خوبی درک نشده و ارزش اقتصادی قابل توجه فروش این میراث به کلیه ابعاد آن غلبه کرده است. ر.ک: عدالله دیانتی و رضا جلیوند، دلایل قاچاق میراث فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران و نقش سازمان اینترپل در مبارزه با آن، ۱۳۹۶، مطالعات بین‌المللی پلیس، صص ۵۰-۷۶.

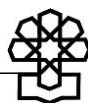
به میراث فرهنگی در رسانه‌های ارتباط جمعی داخلی و بین‌المللی و فضا‌های مجازی چند گروه متضرر خواهند شد. گروه اول تأمین‌کنندگان و فروشندگان غیرمجاز دستگاه‌ها و وسایل اکتشاف تا استخراج آثار فرهنگی مدفون شده در زمین. گروه دوم افرادی که با برگزاری تورها، برنامه‌های آموزشی، شکل‌دهی مؤسسات غیرمجاز و تولید محتوا در این زمینه به کسب درآمد و احتمالاً ترغیب و تشویق جامعه به اکتشاف تا استخراج میراث فرهنگی مدفون شده در خاک می‌پردازند.

درنهایت گروه سوم که به واسطه زیرساخت‌های تهیه شده توسط دو گروه اول و دوم، اقدام به تهیه یا اجاره ابزارآلات مورد نیاز کرده و به صورت میدانی و عملیاتی به شناسایی و حفاری زمین می‌پردازند.

در حالی که در شرایط موجود و بدون تنظیم قوانین جدید، افزایش جمعیت بی‌تخصص، مؤسسات گنج‌یابی، برگزاری تورهای غیرمجاز، تبلیغات گسترده در شبکه‌های اجتماعی مشاهده می‌شود که زیان اصلی این فعالیت‌ها متوجه جامعه و نسل‌های آینده خواهد شد. اقدامات غیرکارشناسانه فوق می‌تواند موجب دو دسته آسیب شود.

آسیب اول - تخریب «کتاب خوانده نشده» تپه‌ها و زمین‌های باستانی مهم‌ترین آسیب این اقدامات است. کتابی که کلمات آن را اجزاء اشیای تاریخی - فرهنگی و ارتباط بین آنها تشکیل داده است و با حفاری‌های غیرمجاز صرفاً محتوای آن ناخوانا می‌شود. به بیانی با اکتشاف غیرنظام‌مند و غیرعلمی در این محوطه‌ها، کلیت و ارتباط بین این عناصر مخدوش خواهد شد.^۱

۱. ر.ک: ابوالحسن شاکری و حسن خدابخشی پالندی، بررسی جرم حفاری و کاوش غیرمجاز، ۱۳۹۰، پژوهشنامه حقوقی، صص ۶۳-۸۴.

آسیب دوم - پیامد ساده این وضعیت رونق بیش از پیش بازار غیررسمی تجارت اشیای تاریخی - فرهنگی و درنهایت قاچاق^۱ خواهد بود. لذا باید در راستای تحقق اصول بیستم و چهل و پنجم قانون اساسی، میراث فرهنگی به عنوان ثروت عمومی در اختیار حکومت اسلامی باشد و حاکمیت از حقوق اقتصادی و فرهنگی تمام افراد جامعه پاسداری نماید.

پیشگیری یکی از روش های کاهنده جرائم است که هزینه های جانبی مقابله را کاهش می دهد. اقدامات کلاسیک پیشگیری در سطح حفاظت از میراث بیشتر در قالب حضور فیزیکی در محل، گشت زنی و نظارت محسوس نیروهای یگان حفاظت میراث در محوطه های تاریخی - فرهنگی است. از آن جهت که وضعیت یگان حفاظت میراث فرهنگی به شکلی است که با افزودن ۱۰ برابری نیروهای در خدمت، بازهم حفاری های غیرمجاز تغییری نخواهد کرد و عملاً بودجه کافی برای این اقدام فراهم نیست، انجام اقدامات پیشگیرانه هوشمندانه لازم به نظر می رسد.^۲ اقدامات نوین پیشگیری از جرم های مربوطه با میراث بر عوامل جرم زا، اشخاص مشکوک و تکرار کننده جرم و اشخاص آسیب پذیر تأکید دارد. هرچند آموزش و تربیت عامه نیز از جمله اقدامات بنیادین و پیشگیرانه ای است که با ایجاد رویه های فرهنگی، زمینه حمایت از میراث فرهنگی را فراهم می سازد.^۳

۱. نمونه ساده و جلوه پیرونی این موضوع را می توان در موزه های معروف و غیر معروف دنیا دید که متأسفانه در ۵۰ سال اخیر، مخزن و نمایشگاه مرتبط با ایران این موزه ها به واسطه قاچاق میراث فرهنگی کشف شده، بسیار قوی و پُر نمونه است. هرچند این موضوع به معرفی فرهنگ و تاریخ ایران ختم خواهد شد، اما حقوق مردم ایران در خروج غیرقانونی این آثار رعایت نشده است.

۲. ر.ک: مصاحبه خبرگزاری مهر با سردار رحمت اللهی فرمانده سابق یگان حفاظت از میراث فرهنگی در مورد وضعیت نیروهای یگان حفاظت و جلوگیری از فعالیت های مجرمانه در تاریخ ۱۸ مهرماه ۱۳۹۹.
<https://www.mehrnews.com/news/5125366>

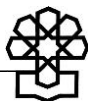
۳. ر.ک: روح الله لشنی پارسا، پیشگیری و مقابله با جرم (چالش ها و چشم اندازها)، دومانه نامه توسعه انسانی پلیس، ۱۳۸۷، صص ۴۹-۸۲.

قوانین و طرح مرتبط

این نخستین بار نیست که موضوعات مرتبط با ممنوعیت تبلیغات، آموزش و معرفی محصولات و خدمات غیرمجاز و آسیب‌رسان به جامعه در رویه‌های قانونی مورد توجه قرار گرفته است. برای نمونه می‌توان به «قانون جامع کنترل و مبارزه ملی با دخانیات» مصوب ۱۳۸۵ اشاره کرد که طبق ماده (۳) آن هر نوع تبلیغ، حمایت، تشویق مستقیم و غیرمستقیم یا تحریک افراد به استعمال دخانیات اکیداً ممنوع است. یا ماده (۳۷) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران که تبلیغ کالاهای آسیب‌رسان به سلامت مانند نوشابه گازدار را در کلیه رسانه‌ها ممنوع کرده، در حالی که تولید آنها ممنوع نیست اشاره کرد. همچنین «قانون ممنوعیت تبلیغات و معرفی محصولات و خدمات غیرمجاز و آسیب‌رسان به سلامت در رسانه‌های ارتباط جمعی داخلی و بین‌المللی و فضاهای مجازی» مصوب ۱۳۹۷ نیز هرگونه اطلاعات نادرست و تبلیغ خلاف واقع که موجب گمراهی و فریب مخاطبان شود را ممنوع دانسته و برای مرتکبین آن حبس یا جزای نقدی در نظر گرفته است. همچنین طرح مسکوت مانده‌ای با عنوان «ممنوعیت تبلیغ کلاس‌های خصوصی» با شماره ثبت ۵۵۱ در جلسه علنی شماره ۲۹۸ مورخ ۱۳۹۷/۱۲/۱۲ در مجلس شورای اسلامی اعلام وصول شد که برای مقابله با کالایی شدن آموزش، تبلیغ کلاس‌های خصوصی را ممنوع می‌نمود.^۱

تمامی نمونه‌های ذکر شده در راستای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و سلامتی با ممنوع و محدود کردن اشاعه اطلاعات، صرفاً به گوشه‌ای از صورت مسئله کلان موجود

۱. این طرح منجر به تصویب قانون نشد.

در جامعه پرداخته است. به طور مثال تبلیغات کلاس‌های خصوصی به واسطه روشی که در جریان دارد، با تهییج خانواده‌ها به کمبودهای موجود آموزشی، آنها را به استفاده از محصولات کمک‌آموزشی جلب می‌کند.^۱ یا تبلیغات دخانیات و نوشابه عملاً تشویق جامعه به مصرف کالاهایی است که مضرات آنها اثبات شده و مصرف آن موجب هزینه‌های هنگفت سلامتی در آینده خواهد شد.

قانونگذاری یکی از راه‌های پذیرفته شده برای پیشگیری از اعمال مجرمانه است. هر چند اقداماتی مثل تدوین آیین‌نامه نیز می‌تواند در این زمینه کاربردهایی داشته باشد، اما قانونگذاری نوعی کنش سیاسی است که در مواجهه با آسیب‌های اجتماعی، زمینه‌های محوری را برای جریان‌سازی فراهم می‌سازد. گفتنی است، کنش‌های سیاسی ایجاد شده به واسطه قانونگذاری، بدون فرهنگ‌سازی و نظارت عمومی اثربخشی لازم را نخواهند داشت. بنابراین موضوع این گزارش به جرائم دیده نشده حول شناسایی تا اکتشاف آثار فرهنگی - تاریخی که ماهیتاً اقدامی مخرب و بر ضدمنافع عمومی است و موجب آسیب‌های بین نسلی خواهد شد پرداخته و از آن جهت که از دست دادن این آثار فرهنگی - تاریخی، جبران‌ناپذیر است و نمی‌توان نمونه‌ای مشابه جای آن قرار داد یا نمونه از دست رفته را به راحتی بازگرداند، میزان اهمیت این موضوع کمتر از موضوعاتی نیست که دارای قانون مشابه است.

۱. اظهارنظر کارشناسی درباره: «طرح ممنوعیت تبلیغ کلاس‌های خصوصی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷، شماره مسلسل ۱۶۴۷۶.

آسیب‌های نوین در زمینه حفاری و اکتشاف آثار فرهنگی – تاریخی

در سال‌های اخیر و با توسعه روزافزون تجهیزات برای اکتشاف آثار مدفون تاریخی – فرهنگی و حفاری اراضی دارای ظرفیت، سوداگری حول این موضوع بسیار زیاد شده است. آمارها نشان می‌دهد که بین سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸، مجموع تعداد استفاده غیرمجاز از فلزیاب و حفاری‌های غیرمجاز بیش از ۴۰ درصد رشد داشته است.^۱

جدول ۱. داده‌های آماری مرتبط با حفاری و اکتشاف آثار فرهنگی – تاریخی

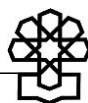
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	
۶۰۶	۴۸۹	۵۱۵	۴۵۵	تعداد حفاری مجاز
۲۲۰	۱۷۱	۱۵۲	۱۲۰	استفاده غیرمجاز از فلزیاب
۸۲۶	۶۶۰	۶۶۷	۵۷۵	مجموع

مأخذ: سالنامه آماری وزارتخانه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ۱۳۹۹.

البته این آمار تنها براساس توان و ظرفیت نظارتی و کنترلی نیروهای یگان حفاظت میراث فرهنگی به‌دست آمده و صرفاً نشان از بخشی از ارتکاب جرائم دارد.^۲

۱. یکی از متغیرهای غیرقابل کنترل اما مؤثر در حوزه فعالیت‌های مجرمانه و طبعاً جرم‌های معطوف به میراث فرهنگی، وضعیت اقتصادی جامعه است. عواملی مثل نابرابری درآمدی، نرخ بیکاری و نرخ تورم می‌توانند متغیرهای اثرگذار در وقوع جرم به‌حساب آیند. در این گزارش عامدانه موضوعات اقتصادی جامعه به‌عنوان متغیر زمینه‌ای در نظر گرفته شد، چراکه سیاستگذاری و تغییر در این باره خارج از موضوع مورد بحث است. برای اطلاعات بیشتر در این باره مراجعه کنید به: محسن نوغانی‌دخت بهمنی و سیداحمد میرتبار، بررسی عوامل اقتصادی مؤثر بر جرم (فراتحلیلی از تحقیقات انجام شده در ایران)، ۱۳۹۴، پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران، صص ۸۵-۱۰۲.

۲. به گفته فرمانده یگان حفاظت میراث فرهنگی، سردار حسن مهری در جلسه حضوری تاریخ ۱۴۰۰/۴/۶ در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تعداد نیروهای حفاظتی و تجهیزات آنها افزایش نداشته و این یگان با مشکلات بسیار زیادی مثل عدم تخصیص بودجه کافی، حذف شدن نیروهای وظیفه و نداشتن تجهیزات اولیه با مشکل اساسی روبه‌رو شده است.

به‌کارگیری بسترهای مجازی و گونه‌های مختلف آموزشی برای کسب درآمد، کنترل آسیب‌های احتمالی را سخت‌تر کرده است. تبلیغات برای فروش ابزارآلات و تجهیزات اکتشاف و حفاری جای خود را به اطلاع‌رسانی و تبلیغات در مورد دوره‌های آموزشی در زمینه‌هایی مثل شناسایی نشانه‌ها و اکتشاف گنج یا حتی تورهای عملیاتی دفینه‌یابی داده است. با نگاهی به موتورهای جستجوگر مشخص می‌شود که تعداد صفحات^۱ به‌دست آمده از کلیدواژه‌هایی مثل «دفینه»، «گنج»، یا «گنج‌یابی» بسیار زیاد و با سرعت بالایی در حال رشد است. محتوای بیشتر این وبگاه‌ها شامل دو موضوع آموزش عملی و نظری است.^۲ در بخش محتوای نظری، جزوات الکترونیکی به‌همراه تصاویر یا فیلم‌های آموزشی که به‌سادگی استفاده از ابزارها و روش‌های شناسایی تا استخراج آثار فرهنگی - تاریخی یا چگونگی نشانه‌شناسی و تشخیص محل‌های مناسب حفاری وجود دارد. اما ارتباط درونی این محتواها با آموزش‌های عملی غیرقابل انکار است. تلاش آکادمی‌های غیرمجاز دفینه‌یابی و افراد بدون تخصص گنج‌یابی به برگزاری تورهای عملی گنج‌یابی با هزینه بسیار پایین، موجب شده تا بسیاری از علاقمندان و جستجوکنندگان محتوای اینترنتی به‌صورت میدانی به تجربه اکتشاف آثار فرهنگی-تاریخی بپردازند.^۳ در صورتی که اساساً اقداماتی که ذاتاً با قوانین موضوعه، نظم عمومی و اخلاق حسنه در تضاد باشد، غیرقانونی است^۴ و تقاضای گروهی خاص دلیل نمی‌شود که تورهایی با موضوعات خلاف نظم عمومی

۱. فقط در موتور جستجوگر گوگل نزدیک یک میلیون و پانصدوشت هزار صفحه شناسایی می‌شود.

۲. ر.ک: گزارش همشهری با عنوان گنج‌یابی؛ بختک میراث فرهنگی کشور
<https://www.hamshahrionline.ir/news/331619>

۳. ر.ک: گزارش خبرگزاری مهر با عنوان برگزاری یک تور عجیب علمی / آموزش گنج‌یابی در جنگل‌های شمال!
<https://www.mehrnews.com/news/2341338>

۴. ر.ک: ماده (۶) قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹.

و اخلاق حسنه برگزار شود.^۱ بنابراین فضای فعلی برگزاری تورها و دوره‌های آموزشی، پوششی است برای فروش غیرمجاز تجهیزات فلزیاب و گنج‌یاب و معاونت و همکاری در اکتشافات مستقل شاگردان آموزش‌دیده^۲ پس از پایان دوره‌های آموزشی. بررسی قوانین موجود در زمینه اکتشاف و حفاری برای به‌دست آوردن میراث فرهنگی نشان خواهد داد که به چه دلیل چنین روال و رویکردی مرسوم شده است.

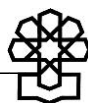
قوانین مرتبط با اکتشاف و حفاری میراث فرهنگی

حوزه میراث فرهنگی دارای یکی از قدیمی‌ترین سوابق قانونگذاری در کشور ایران است که البته متأسفانه کمترین توجهات را در دهه‌های اخیر به‌خود اختصاص داده است. اولین تلاش‌های علمی و ساختارمند برای کاوش‌های باستان‌شناسانه مربوط به دوران قاجار است.^۳ به‌طور خاص در دوران ناصرالدین شاه موضوع کاوش‌های باستانی با دادن امتیازات به اروپائیان رونق بسیاری گرفت. شرط اصلی این توافقات، محفوظ بودن سهم پادشاه از

۱. در یک نمونه از این تورها که به‌صورت گسترده‌ای رسانه‌ای شد، ۵۴۰ نفر با حدود ۱۴۰ خودرو در حوالی شهر نیک‌آباد اصفهان برای آموزش دوره دلفین‌یابی حضور یافتند. فردی که دارای سابقه دستگیری در موضوع حفاری آثار تاریخی - فرهنگی بود، به‌عنوان استاد دوره فعالیت‌های تور به‌ظاهر علمی را هدایت می‌نمود. آکادمی برگزارکننده این تور در اهداف ثانویه خود، با ارائه تخفیف‌های ویژه، تهیه دستگاه گنج‌یاب و آموزش رایگان برای استفاده از آن را به همه حاضرین پیشنهاد داد. همچنین کارشناسی و مشاوره‌های تکمیلی به شاگردان دوره‌های عملی که قصد اکتشاف و حفاری شخصی پس از برگزاری دوره را داشتند با شرط و شروطی ارائه می‌شد. ر.ک: گزارش روزنامه اعتماد با عنوان دستگیری پوآرو، دلفین‌یاب و «نخبه باستان‌شناسی» خللی در فعالیت هم‌قطاران‌ش ایجاد نکرده است، <https://www.etemadnewspaper.ir/fa/Main/Detail/152301>.

۲. فعل اکتشاف و حفاری برای کشف آثار فرهنگی - تاریخی از آن جهت که ظرفیت سودسازی و سوسه برانگیزی دارد، افشار زیادی را اغوا و علاقمند به تلاش در این باره می‌نماید. این گروه که تعدادشان کم نیست، گروه آسیب‌پذیر به‌حساب می‌آیند.

۳. هرچند پیش از آن نیز اکتشاف و تلاش‌های غیرکارشناسانه‌ای صورت می‌گرفت، ولی مبنای آنها غیرعلمی و مبتنی بر دیدگاه عوامانه با تأکید بر عناوین کلی مثل نقشه گنج بود که عموماً مخفیانه صورت می‌گرفت.

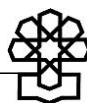
کاوش‌های انجام شده بود.^۱ از آن جهت که در آن زمان نه تخصص و نه فناوری لازم برای به‌دست آوردن آثار فرهنگی - تاریخی در دسترس ایرانیان بود، حاکمان با دادن امتیازات انحصاری به سایر کشورها، مسیر کسب سود شخصی خود از میراث ملی ایران را فراهم می‌کردند. امتیازات انحصاری واگذار شده در اولین گام، شکل‌گیری سوداگری‌ها و تجارت میراث فرهنگی ایران را در جهان فراهم می‌کرد. این شرایط باعث شد تا در دوره پهلوی اول، قانون راجع به حفظ آثار ملی در سال ۱۳۰۹ مصوب شود. قانونی که به‌واسطه عدم ارائه قوانین به‌روز و جدید در دوران پس از خود، همچنان معتبر شناخته می‌شود. جدول زیر نشان‌دهنده قوانین و مقررات مربوطه در موضوع اکتشاف و حفاری برای دستیابی به میراث فرهنگی است.

جدول ۲. قوانین و مقررات مربوط به اکتشاف و حفاری برای دستیابی به میراث فرهنگی

عنوان	شرایط استفاده	ضمانت اجرا	توضیحات	اشکال
قانون راجع به حفظ آثار ملی ۱۳۰۹	ماده (۱۱) - حفر اراضی و کاوش برای استخراج آثار ملی منحصراً حق دولت است و دولت مختار است که به این حق مستقیماً عمل کند یا به مؤسسات علمی یا به اشخاص یا شرکت‌ها واگذار نماید و واگذاری این حق از طرف دولت به‌موجب اجازه‌نامه مخصوص باید باشد که محل کاوش و حدود و مدت آن را تعیین نماید و نیز دولت	فاقد ضمانت اجرا	به ابزارهای فنی و آموزشی یا اطلاع‌رسانی و تبلیغ که به‌صورت غیرقانونی موجب تسهیلگری در حفر اراضی و کاوش شود، توجهی نشده است.	نبود نگاه نظام‌مند

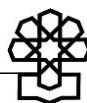
۱. ر.ک: علی محمد طرفداری، کاوش‌های باستان‌شناسانه و عتیقه‌یابی سیاحان و شرق‌شناسان اروپایی در عهد قاجار، ۱۳۹۶، مطالعات تاریخ فرهنگی پژوهشنامه انجمن ایرانی تاریخ، صص ۷۰-۴۷.

عنوان	شرایط استفاده	ضمانت اجرا	توضیحات	اشکال
	حق دارد در هر مکان که آثار و علائمی ببیند و مقتضی بداند برای کشف و تعیین نوع و کیفیات آثار ملی اقدامات اکتشافیه بنماید.			
قانون الحاق ماده (۱۲۷) مکرر به قانون مجازات عمومی ۱۳۴۷	ماده (۱۲۷) مکرر ۱ - هرکس به قصد اضرار یا جلب منفعت به تمام یا قسمتی از ابنیه و تأسیسات یا تزئینات و ملحقات و یا اشیا و لوازم اماکن تاریخی مذکور در قانون حفظ آثار عتیقه مصوب سال ۱۳۰۹ که به ثبت آثار ملی رسیده است خرابی وارد آورد.	به حبس مجرد از ۲ تا ۱۰ سال محکوم می‌شود.	صرفاً به تخریب اثر توجه دارد و به جای فرایند، نتیجه را جرم‌انگاری کرده است. تعریف اثر را برعهده فهرست ثبت آثار ملی یا کارشناس میراث فرهنگی قرار داده است. بنابراین بخش مهمی از میراث فرهنگی مدفون یا شناسایی نشده، از این جرم‌انگاری مستثنا هستند.	نتیجه‌گرا بودن
لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیرمجاز و کاوش به قصد به‌دست آوردن اشیای عتیقه و آثار تاریخی که براساس ضوابط بین‌المللی مدت یک صد سال یا	ماده (۱) - انجام هرگونه عمل حفاری و کاوش به قصد به‌دست آوردن اشیای عتیقه و آثار تاریخی مطلقاً ممنوع است و مرتکب به حبس تأدیبی از ۶ ماه تا ۳ سال و ضبط اشیای مکشوفه و آلات و ادوات حفاری به نفع بیت‌المال. تأکید بر اماکن تاریخی ثبت شده در آثار ملی.	حبس تأدیبی از ۶ ماه تا ۳ سال و ضبط اشیای مکشوفه و آلات و ادوات حفاری به نفع بیت‌المال. تأکید بر اماکن تاریخی ثبت شده در آثار ملی.	بی‌توجهی به فرایندی که موجب حفاری و کشف غیرمجاز می‌شود و صرفاً تأکید بر نتیجه.	نتیجه‌گرا بودن

عنوان	شرایط استفاده	ضمانت اجرا	توضیحات	اشکال
بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد مصوب ۱۳۵۸	مرتکب به حداکثر مجازات مقرر محکوم می‌شود.			
قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) ۱۳۶۲	ماده (۴۷) بند «۵» - هرکس بدون رعایت ترتیبات مقرر در قانون حفظ آثار عتیقه به قصد به‌دست آوردن اشیای عتیقه در اراضی و تپه‌ها و اماکن مذهبی و تاریخی حفاری کند	به ۶ ماه تا ۳ سال حبس محکوم می‌شود.	قانون متوجه فردی است که اقدام به حفاری کرده و بخش مهمی که اقدام به تشویق، آموزش و تجهیز می‌نماید، نادیده‌انگاری شده است.	نبود نگاه نظام‌مند
کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵	ماده (۵۵۸) - هرکس به تمام یا قسمتی از ابنیه، اماکن، محوطه‌ها و مجموعه‌های فرهنگی تاریخی یا مذهبی که در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است، یا تزئینات، ملحقات تأسیسات، اشیاء و لوازم و خطوط و نقوش منصوب یا موجود در اماکن مذکور، که مستقلاً نیز واجد حیثیت فرهنگی - تاریخی یا مذهبی باشد، خرابی وارد آورد.	علاوه بر جبران خسارات وارده به حبس از یک الی ۱۰ سال محکوم می‌شود. اما تأکید فقط محوطه‌هایی است که در فهرست آثار ملی ثبت شده است.	از آن جهت که بسیاری از آثار و بناهای تاریخی کشور تاکنون در فهرست آثار ملی ثبت نشده‌اند، این ماده قانونی نسبت به این دسته از آثار مسکوت مانده است. در حالی که بخش مهمی از اکتشافات غیرقانونی در محوطه‌ها محدودده‌های فرهنگی رخ می‌دهد که هنوز ثبت ملی نشده‌اند.	جرم‌انگاری ضعیف قانون
ماده (۵۶۲) - هرگونه حفاری و کاوش به قصد به‌دست آوردن اموال تاریخی - فرهنگی ممنوع بوده و مرتکب به حبس از ۶ ماه تا ۳ سال و ضبط اشیای	ماده (۵۶۲) - هرگونه حفاری و کاوش به قصد به‌دست آوردن اموال تاریخی - فرهنگی ممنوع بوده و مرتکب به حبس از ۶ ماه تا ۳ سال و ضبط اشیای	حبس از ۶ ماه تا ۳ سال و ضبط اشیای مکشوفه به نفع سازمان میراث فرهنگی.	صرفاً به حفاری و کاوش توجه دارد و مجموعه فعالیت‌هایی که به‌صورت زنجیره‌وار موجب این افعال می‌شود را نادیده گرفته	نبود نگاه نظام‌مند

عنوان	شرایط استفاده	ضمانت اجرا	توضیحات	اشکال
	مکشوفه به نفع سازمان میراث فرهنگی کشور و آلات و ادوات حفاری به نفع دولت محکوم می‌شود. چنانچه حفاری در اماکن و محوطه‌های تاریخی که در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است، یا در بقاع متبرکه و اماکن مذهبی صورت گیرد علاوه بر ضبط اشیای مکشوفه و آلات و ادوات حفاری مرتکب به حداکثر مجازات مقرر محکوم می‌شود.	در محدوده یا اماکن ثبت شده صورت گیرد مجازات حداکثری در نظر گرفته می‌شود. این جرم مطلق است و مقید به نتیجه نمی‌باشد.	است. بخش مهمی از اقدامات مرتبط با حفاری و اکتشاف اموال تاریخی - فرهنگی (به دلیل محدودیت منابع) توسط یگان حفاظت قابل ردیابی و شناسایی نیست. قانون نیز نسبت به این بخش مهم از حفاری‌ها و اکتشافات، احکام پیشگیرانه‌ای ارائه نکرده است.	
	ماده (۵۶۰) - هرکس بدون اجازه از سازمان میراث فرهنگی کشور، یا با تخلف از ضوابط مصوب و اعلام شده از سوی سازمان مذکور در حریم آثار فرهنگی - تاریخی مذکور در این ماده مبادرت به عملیاتی نماید که سبب تزلزل بنیان آنها شود، یا در نتیجه آن عملیات به آثار و بناهای مذکور خرابی یا لطمه وارد آید.	علاوه بر رفع آثار تخلف و پرداخت خسارت وارده به حبس از یک تا ۳ سال محکوم می‌شود.	شروع این جرم را نمی‌توان مورد تعقیب قرار داد و صرفاً تأکید بر تزلزل بنیان است. پیچیده بودن رابطه بین انجام عملیات و لطمه ایجاد شده موجب می‌شود تا تشخیص تزلزل بنیان و نقش افراد در آن مبهم باشد. تأکید قانون صرفاً بر حریم آثار فرهنگی - تاریخی است که ثبت شده‌اند و نسبت به	نبود نگاه نظام‌مند

عنوان	شرایط استفاده	ضمانت اجرا	توضیحات	اشکال
			بخش مهمی از آثار و حریم‌های ثبت نشده مسکوت است.	
قانون ضرورت اخذ مجوز برای ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب (۱۳۷۹)	ماده واحد - ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از هرگونه دستگاه فلزیاب و همچنین ورود آن به کشور، منوط به اخذ مجوز از سازمان میراث فرهنگی کشور می‌باشد.	تبصره «۲» - متخلفان از مفاد این قانون به ضبط و <u>مصادره دستگاه مذکور محکوم می‌شوند.</u> چنانچه دستگاه فوق در حفاری غیرمجاز به قصد کشف اموال فرهنگی - تاریخی مورد استفاده قرار گیرد علاوه بر مجازات فوق، مرتکب به یک سال تا ۳ سال حبس مجازات مقرر در ماده (۵۶۲) قانون مجازات اسلامی - مصوب ۱۳۷۵/۳/۲ - محکوم می‌شود.	تنها به اقدامات مرتبط با یکی از ابزارهای بااهمیت برای ارتکاب جرم حفاری غیرمجاز توجه شده است. برای پیشگیری از فعل حفاری غیرمجاز نیاز است نگاه سیستمی بر نگارش قانون مسلط شود و عناصر کلیدی دیگر (مثل تبلیغات، آموزش یا برگزاری تور حفاری) نیز مورد توجه قرار گیرند.	جرم‌انگاری ضعیف قانون، نبود نگاه نظام مند
آیین‌نامه اجرایی قانون ضرورت اخذ مجوز برای ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب (۱۳۸۲)	<u>ماده (۶) - تبلیغ دستگاه‌های فلزیاب از طریق رسانه‌های عمومی، مطبوعات، چاپ و نشر پوستر و سایر روش‌های تبلیغاتی فقط با مجوز سازمان میراث فرهنگی کشور مجاز است.</u>	<u>ماده (۸) - کلیه دستگاه‌های فلزیاب که به علت تخلف از مفاد قانون یا این آیین‌نامه، از سوی مراجع ذیصلاح ضبط شده یا می‌شوند، در اختیار سازمان میراث فرهنگی کشور قرار می‌گیرد.</u> سازمان مذکور می‌تواند آنها را به اشخاصی که دارای مجوز خرید	دستگاه فلزیاب به‌عنوان عامل محرک و وسیله کلیدی وقوع جرم در نظر گرفته شده که به‌نظر بخشی از ماهیت جرائم را در نظر گرفته است.	جرم‌انگاری ضعیف قانون و نبود نگاه نظام‌مند

عنوان	شرایط استفاده	ضمانت اجرا	توضیحات	اشکال
		هستند، با رعایت مقررات مربوط بفروشد. ماده (۹) - در صورتی که دارندگان مجوزهای موضوع این آیین‌نامه از ضوابط و مقررات مقرر در این آیین‌نامه، دستورالعمل و مجوز صادر شده از سوی سازمان میراث فرهنگی کشور، تخلف نمایند، مجوز آنها به تشخیص سازمان یاد شده ابطال یا معلق می‌شود و از تمدید یا تجدید آن خودداری خواهد شد.		
قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶	ماده (۸) - امور حاکمیتی: آن دسته از اموری است که تحقق آن موجب اقتدار و حاکمیت کشور است و منافع آن بدون محدودیت شامل همه اقشار جامعه گردیده و بهره‌مندی از این نوع خدمات موجب محدودیت برای استفاده دیگران نمی‌شود. ط - حفظ محیط زیست و حفاظت از منابع طبیعی و میراث فرهنگی.	هیچ ضمانت اجرایی ندارد ...		نبود نگاه نظام‌مند

مأخذ: نگارندگان.

مرور قوانین نشان می‌دهد که نگاه قانونگذار به موضوع حفاری و اکتشاف میراث فرهنگی بیشتر با تأکید بر محوطه‌های ثبتی است در حالی که وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی کمتر از ۱۰ درصد آثار تاریخی - فرهنگی دارای ارزش میراثی را در این فهرست قرار داده است. بنابراین کارآمدی این قوانین، مستلزم فعالیت بیشتر و هوشمندانه سازمان میراث فرهنگی در ثبت آثار ملی است. ضمناً توجه کلیدی قوانین به انجام فعل حفاری و اکتشاف است و تنها موضوعی که در زمینه پیشگیری از حفاری مطرح شده، مربوط به موضوع فلزیاب است. در این بین، موضوعات مرتبط با تبلیغات، آموزش و برگزاری تورهای کاربردی اکتشاف و حفاری مورد توجه قرار نگرفته است. بنابراین استفاده از این دستگاه‌ها تنها در صورتی قانونی است که با اخذ مجوز از وزارتخانه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی همراه شود. هرچند اگر دستگاهی خلاف قانون کشف شود، پیامدی که برای مالک آن به‌همراه دارد، توقیف آن توسط وزارتخانه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی است. جای توجه دارد که قانونگذار جرائم سنگین‌تری را متوجه افرادی نماید که به‌صورت غیرمجاز و به جهت کشف اموال فرهنگی - تاریخی از فلزیاب استفاده می‌کنند. همچنین لازم است تدابیری اندیشیده شود که هر نوع کسب‌وکار و مالکیت غیرمجاز فلزیاب و سایر ابزار، ملزومات و فعالیت‌های مختص حفاری و اکتشاف میراث فرهنگی جرم‌انگاری شده و دارای قوانین بازدارنده باشد. همان‌طور که حمل سلاح از جهت خطراتی که به‌همراه دارد، شامل مجازات‌های بازدارنده است.^۱

نکته دیگر اینکه علل وقوع جرم در حوزه میراث فرهنگی متنوع و متکثر بوده و از فقر اقتصادی و بیکاری تا مواردی مانند عدم بازدارندگی لازم در قوانین، به‌روز نبودن آنها،

۱. ماده (۶) قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز: هرکس به‌طور غیرمجاز سلاح گرم یا سرد جنگی یا سلاح شکاری یا قطعات مؤثر یا مهمات آنها را خریداری، نگهداری یا حمل نماید یا با آنها معامله دیگری انجام دهد، به‌ترتیب زیر به حبس تعزیری محکوم می‌شود

ضعف دستگاه متولی حفاظت از میراث فرهنگی به‌ویژه یگان حفاظت و حتی عدم حساسیت عمومی نسبت به گذشته میراثی و تاریخی خود را در بر می‌گیرد. نادیده گرفتن این موارد توسط قانونگذار موجب شده تا بخش مهمی از اقدامات پیشگیرانه در زمینه جرائم مرتبط با اکتشاف تا حفاری آثار تاریخی - فرهنگی با خلأ محتوایی در قوانین همراه باشد.

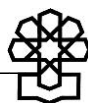
درمجموع به‌نظر می‌رسد، سه اشکال اصلی بر قوانین موجود وارد است:

۱. نبود نگاه نظام‌مند در قوانین موجود

از آن جهت که جرائم علیه میراث فرهنگی به‌صورت مجموعه فعالیت‌های به‌هم‌وابسته و پیوسته‌ای رخ می‌دهد، باید به‌صورت نظام‌مند نیز شناسایی و جرم‌انگاری لازم صورت گیرد. نامشخص ماندن رابطه بین عوامل مشهود (مثل حفاری) و نامشهود (مثل تبلیغات و آموزش) با رخداد جرم (لطمه‌های وارده به میراث فرهنگی) موجب شده تا قوانین موجود دچار بخشی‌نگری و ابزارمحوری (تنظیم قانون برای فلزیاب) شود.

۲. پیشگیرانه نبودن قوانین

توجه قوانین به نتیجه نهایی افعال مجرمانه (که درنهایت منجر به تخریب و اکتشاف آثار تاریخی - فرهنگی خواهد شد) موجب شده تا اقدامات پیشگیرانه مناسبی مورد توجه قرار نگیرد. در حالی که حفاری غیرمجاز یا ایجاد تزلزل در بنیان، به یکباره و در یک اقدام رخ نمی‌دهد. فرایندمحور شدن قوانین مرتبط با میراث فرهنگی، هزینه‌های رخداد جرائم را بیشتر کرده و از بازدارندگی بیشتری برخوردار خواهد بود.

۳. جرم‌انگاری ضعیف قوانین

بخش مهمی از میراث فرهنگی ایران همچنان کشف نشده است^۱ و بسیاری از موارد اکتشاف شده نیز هنوز در فهرست آثار ملی ثبت نشده‌اند.^۲ نبود جرم‌انگاری مناسب که کلیه ابعاد مربوط به فرایند اکتشاف تا استخراج میراث فرهنگی مدفون شده را در نظر گرفته باشد، مخاطرات بسیاری در زمینه حفاظت از میراث فرهنگی به‌همراه خواهد داشت.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

ترکیب آموزش و فضای مجازی در موضوع میراث فرهنگی مدفون شده، موجب بروز پوشش برای فروش تجهیزات اکتشاف آثار تاریخی - فرهنگی شده است. به بیانی شکلی از بازاریابی هدفمند با تأکید بر علاقمندان یا افراد دارای زمینه برای ارتکاب جرم را صورت داده است. برگزاری تورهای غیرقانونی با حضور علاقمندان جذب شده در فاز آموزش، زمینه را برای تشکیل تیم‌های حفاری و اکتشاف گنج و دفینه فراهم کرده است. این اقدام به ایجاد امنیت کاذب درون‌گروهی و سرعت عمل بیشتر جویندگان غیرقانونی افزوده است. در این میان افرادی سود اصلی را به‌دست آورده‌اند که به‌عنوان استادان یا مالک آکادمی فعالیت می‌کنند. حاضرین در تور به‌واسطه طمع دستیابی به گنج و علاقه به یادگیری این عمل مجرمانه در فضای آموزشی و عملیاتی قرار گرفته و بعدها به‌عنوان کارشناسان خودآموز، در تلاش برای یافتن گنج و دفینه خواهند بود. همچنین، آشنایی

۱. نزدیک به نیمی از آثار تاریخی - فرهنگی ایران هنوز کشف نشده‌اند که دلایل اصلی آن را می‌توان محدودیت منابع برای اکتشاف، نبود نقشه جامع باستان‌شناسی و پیشینه غنی باستانی کشور دانست.
۲. چراکه سهم بالایی از این آثار در اختیار دولت قرار ندارند و در تملک مردم است یا اقدامات لازم برای ثبت آنها صورت نگرفته است.

افراد علاقمند یا فعال در زمینه مجرمانه فوق، امکان مشارکت و هم‌افزایی آنها را در اقدامات پراکنده و فردی فراهم کرده که بدون شک در تضاد با منافع عمومی است. در این راستا و با توجه به حاکمیتی بودن موضوع میراث فرهنگی، پیشنهاد می‌شود که اقدامات زیر در جهت تقویت حراست و حفاظت از میراث فرهنگی کشور صورت پذیرد:

- الحاق موادی به فصل نهم کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) با موضوع تخریب اموال تاریخی، فرهنگی مصوب ۱۳۷۵ با آخرین تغییرات سال ۱۳۹۲، جهت تقویت بُعد بازدارندگی و حمایت از حفاظت میراث تاریخی و فرهنگی.

- به‌روزرسانی «قانون ضرورت اخذ مجوز برای ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب مصوب ۱۳۷۹» به جهت ایجاد مفادی که موجب بازدارندگی کافی در این زمینه گردد. چراکه تنها ضبط دستگاه فلزیاب بدون مجوز افراد خاطی را مورد نظر قرار داده است. در حالی که برای پیشگیری از ارتکاب چنین جرمی، لازم است مجازات قابل توجهی برای مالکین غیرمجاز این دستگاه‌ها تنظیم کرد تا هزینه تهیه و به‌کارگیری این دستگاه‌ها افزایش یابد.

- با توجه به طولانی بودن فرایند اصلاح قانون مجازات اسلامی، لزوم تصویب قانونی برای جلوگیری از ارتکاب جرائم در این حوزه، که تبلیغات، آموزش و معرفی محصولات و خدمات غیرمجاز و آسیب‌رسان به میراث فرهنگی^۱ در رسانه‌های ارتباط جمعی داخلی و بین‌المللی و فضاهای مجازی را ممنوع نماید، به‌نظر می‌رسد.

۱. برای دسترسی به طبقه‌بندی و تحلیل مصادیق آسیب‌رسان به میراث فرهنگی رجوع کنید به: کتاب جرائم علیه میراث فرهنگی در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی، نوشته مجتبی نقدی‌نژاد و اصغر نارویی، انتشارات جاودانه، تهران، ۱۳۹۰.

شماره مسلسل: ۱۷۸۳۹

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: درآمدی بر ممنوعیت تبلیغات رسانه‌ای، آموزش و معرفی محصولات و خدمات غیرمجاز و آسیب‌رسان به میراث فرهنگی

نام معاونت: مطالعات فرهنگی

تهیه و تدوین‌کنندگان: سعید شفیعا، شهاب طلائی شکری

همکار: سکینه خانعلی‌پور واجارگاه (معاونت حقوقی)

اظهارنظرکننده: سارا امینیان

ناظران علمی: مسعود فیاضی، سیدعلی محسنیان

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی: —

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۸/۱۷